

שלמה ב"ק ספ"ק; קובץ הערות — יבמות כו; קהלות יעקב — נדרים טז; גליונות קה"י — פ"י דנדרים, ועוד], ואינו מן הנמנע שכן נתקבלה ההלכה, ליתן שיעור אחיד לכל. וכן דן בשאלה זו הגרא"ו (בסוף קונטרס דברי סופרים), האם קצבת השיעורים יסודה במציאות האמיתית הידועה להם לחז"ל, או משום 'לא פלוג רבנן'.

(ע"ב) 'אמרה ליה: הב לי מזוני. אמר לה: לית לך מזוני. — הב לי כתובה אמר לה: לא מזוני אית לך ולא כתובה אית לך' — משמע שאלמנה בבית אביה שמחלה ליורשים על הכתובה, אבדה גם מזונותיה. ואולם בירושלמי לא משמע כן — 'לא דייך שמחלה ליתומים על כתובתה אלא שאת רוצה להבריחה ממזונותיה'. (מובא בר"ן).

'הכא נמי משום כיסופא הוא דלא תבעה, זיל הב לה' — יש למדים מכאן שבכל מקום שהאלמנה ניוזנית מהיורשים, גובה כתובתה לעולם, כי תולים את שתיקתה מפני הבושה ולא משום מחילה. (ר"ח, ראב"ן). ויש דוחים ששונה כאן לפי שהיה מוליך לה מזונותיה בכתפיו, אבל אם נותנים לה דמי מזונות — אינה גובה. (רא"ש. וכן משמע ברש"י וברמב"ם, שאף אלמנה הניזונית אינה גובה. ע' קרבן נתנאל).

'חזייה דלא הוה כתוב בה ואישתמודענא דנכסים אלו דמיתנא אינון. אמר לה: אדרכתא לאו שפיר כתיבא' — דוקא בכגון זה צריך לכתוב 'ואשתמודענא', מפני שיש חשש טעות בדבר כבסמוך, שיש סוברים שאין הפרש אם תגבה מנכסי המת או מהנכסים האחרים של היורש, אבל באדרכתא דעלמא אין צריך לכתוב זאת, כי ודאי הכל יודעים שלא כתבו ב"ד אדרכתא אלא על הנכסים שבחזקת הלווה. [וכיון שבעלמא אין צריך לכתוב 'ואשתמודענא', הרי אפילו כתבו כן, אין הכתיבה מהוה עדות שהקרקע שייכת לו, כי כאמור די לב"ד לדעת שהיא בחזקתו]. (רא"ה, מובא בר"ן)

דף קה

זכי תימא הני מילי היכא דלא שקיל מתרוייהו, דלמא אתי לאצלווי דינא... והתניא ושחד לא תקח מה ת"ל... אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושחד לא תקח' — העירו המפרשים (מהרש"א, פני יהושע ועוד) מה הראיה מן הברייתא שאפילו כששני הצדדים משלמים אסור? יש מתרצים: כשנוטל הדיין שוחד מאחד, לעולם ישנו חשש של הטיית משפט, גם כשנוטל על מנת לזכות את הזכאי, כמו שאמר רבא להלן, שנעשה כגופו ואינו רואה לו חובה. ועל זה אין צריך קרא ד'לא תקח שחד', כי זהו בכלל הטיית משפט, אלא ודאי בא הכתוב לאסור אף כשמקבל משניהם, שאין כאן נטיה לאחד מן הצדדים (מהר"ם שי"ף. וע"ע בפנ"י ובהידושי ר"ע תירוצים שונים, וע"ע באגרות משה חו"מ ח"ב כו, ד).

'אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב אמרה תורה ושחד לא תקח' — יש לפרש שלכך לא הזהירה תורה את הנותן, 'לא תתן שוחד', אלא את הלוקח בלבד, כי כיון שאיסור שוחד נאמר על נטילת שוחד אפילו כדי לדון אמת ולא משום הטיית משפט, הרי שאם הנותן יודע בודאות שהאמת אתו וירא מעיוות הדין, ונותן שוחד לדיין כדי שידון לפי האמת, אפשר שאין חטא בדבר, רק לגבי המקבל שאינו יודע הדין, הדבר אסור בכל אופן, [וממילא אסור גם לנותן, משום 'לפני עור', שמכשיל את המקבל בלאו, אבל אין זה איסור עצמי].

'... מכל זה ראייה שאם הדיין, מי שיהיה, עושה מה שדעתו נוטה, לא יהיה בו חטא, רק שהשוחד הוא

לאו בפני עצמו, ומדת תורתנו ומדת כל דין ודת להעמיד כל דין ודת על יושרו, והעיקר על המקבל, שהרי לא ידע עם מי האמת והישר. רק שהנותן אם יודע שזה שכנגדו עובר עליו הדרך ומכחש לו ומבקש את שלו פטור מדיני שמים, וכן בדבר התלוי בשיקול הדעת. משא"כ בשח"ו יודע שהדין עם חברו ומבקש מהדיין שיעוות הדין, הרי בידו חטא כפול ומשולש, גזל ושוחד ועוות הדין ומכשיל חברו, ואין חילוק בין ישראל לגוי. וכל זה נראה נכון לפענ"ד. (מתוך חות יאיר קלו)

הנוטל שכר לדון — דיניו בטילים — כתב רבי עובדיה מברטנורא ז"ל, זו לשונו: 'ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' — מה אני בחנם אף אתם בחנם. וברבני אשכנז ראיתי שערוריה בדבר זה, שלא יבוש הרב הנסמך ראש ישיבה ליטול עשרה זהובים כדי להיות חצי שעה על כתיבת ונתינת גט אחד, והעדים החותמים על הגט — שני זהובים או זהוב לכל הפחות לכל אחד. ואין זה הרב בעיני אלא גזלן ואנס, לפי שהוא יודע שאין נותנים בעירו גט שלא ברשותו, ונותן הגט, בעל כרחו צריך שיתן לו כל חפציו. וחושש אני לגט זה שהוא פסול, דהא תנן במתניתין הנוטל שכר לדון דיניו בטלין, להעיד — עדותו בטלה.'

בשו"ת משיב דבר (להנצי"ב ז"ל, ח"ב נא) כתב להוכיח, שאעפ"י שהפוסקים הביאו להלכה דברי הרע"ב הללו — לא הזכירו בדבריהם לשון 'גזלן ואנס', ובדוקא הוא; שאעפ"י שאותו רב שלא כדין הוא עושה בדרישת שכר עבור מצוה, אעפ"י"כ לאחר שעבר וקבע שכר — חייב הלה לשלם ואין בלקיחת המעות שמץ גזל; —

וכי בשביל שהיה מחויב לעשות המצוה בלא פיסוק שכר והוא עבר על מצות עשה זו וביקש שכרו, אינו חייב לשלם לו?! וכי העושה מלאכה לחבירו בשבת אין צריך לשלם שכרו משום שעושה עבירה?! — אלא ודאי סבירא ליה לרש"י וסיעתו דפירוש הדרשה 'מה אני בחנם' וכו' היינו שאסור לקבל שכר, וכהרע"ב, אבל אנן לא קיימא לן כרש"י לענין חליצה, כמבואר באה"ע (קסה), משום הכי לא קיימא לן כרש"י והרע"ב ביו"ד (שלו) לענין רופא, ואין בלקיחת מעות עבור מצוה שמץ גזל, אלא איסור בקשת שכר, אבל אחר שכבר לא רצה לעשות מצוה בלא שכר, אין בלקיחת המעות משום גזל, ולא כהרע"ב ז"ל.

(נראה לכאורה שכל דבריו אינם מוסבים אלא מבחינת דין הממון ואיסור גזל, אבל משום דין 'מה אני בחנם' אעפ"י שכבר קבע שכר מלכתחילה, חייב להמנע מליטלו עתה, שהרי אם רק קבע ולא נטל — למעשה לא עבר, והרי כשנוטל הריהו עובר בידיים על האיסור. (וכן יש לשמוע לכאורה מתשו' שבות יעקב ח"א קכב — הובאה בהגהת משל"מ — סנהדרין כג,ה). ועוד נראה מצד הסברא, שאפילו כבר נטל, מצווה להחזיר. וצ"ב.)

(ע"ב) רבי ישמעאל בן אלישע אייתי ליה ההוא גברא ראשית הגז... פסילנא לך לדינא. לא קביל מיניה — ואם תאמר, מאחר ופסל עצמו לדון, מדוע לא קבל ממנו? — יש לומר, לא מטעם שוחד אלא כמו שמשמע במסכת מכות (כד. וברש"י), מחשש עושק, כאילו עושקו לכהן שהיה רגיל זה ליתן לו מתנותיו (עפ"י שו"ת הרד"ך כב,א).

בא וראה כמה דייקו מסדרי הש"ס בלשונם; במעשה דלעיל אמר רבי ישמעאל ברבי יוסי 'לא קביל מיניה', אמר ליה פסילנא לך לדינא' — שלא רצה לקבל ממנו משום חומרת שוחד, ואילו כאן אמרו להפך, 'פסילנא לך לדינא', ורק אחר כך כשהפציר בו הנותן שבכל זאת יקבל מתנתו, לא רצה לקבל, מטעם עושק כהן, כאמור. (עפ"י שבט הלוי ח"ד קפד).

זאם נטלתי שלי נטלתי — משמע שאין כאן שוחד גמור, וכן סוברים כמה ראשונים. ואף על פי שנמצא רבי ישמעאל מורווח בכך שהיה מקבל הוא המתנות ולא כהן אחר — נראה שהואיל ולא פירש שנותן לו משום שוחד, על מנת לזכות את החייב או אפילו לזכות את הזכאי, ואין כאן התחייבות לעשות

רצונו עבור הממון [שאלו כן, היה זה מקח שנעשה באיסור וצריך להחזיר לו כספו, כמו שכתבו הפוסקים], לכן אינו בגדר שוחד דאורייתא. (ע' שבט הלוי ח"ד קפד, עפ"י טור חו"מ טו, ובב"י שם)

זכי אלישע אוכל בכורים הוה? — ערש"י ותוס'. ויש מי שפירש מכך שאלישע טימא עצמו לבן השונמית שמת, על כרחך שלא היה כהן, שאם כן היה אסור לו להיטמא, שאין בזה התר ד'פקוח נפש' כיון שפעולה סגולית לא הותרה משום פקוח נפש, כמו שכתב הרמב"ם (בפירוש המשנה ביומא) שרפואה סגולת לא הותרה. (עפ"י דובב מישרים ח"א קיד.)

ושמא י"ל שהתר פיקוח נפש אינו אלא להציל אדם ממות, אבל לא להחיות את המת).

'ככתבם וכלשונם'

'אבל דינא דגמרא אכתוב לקהלך: אם הוא בטלה דמוכת, כי הא דרב הונא כי הוה אתא דינא קמיה אמר להו הבו לי גברא דדלי בחריקאי ואדון לכוון דינא — הלשון משמע שהיו באין לפניו בשעה שהיה משקה שדותיו מדקאמר דדלי בחריקאי, פירוש במקומי, שיהא נכנס להשקות השדה, וכמו קרבא דהוי תהי בחביטא דחמרא ודבר זה היה מצוי לו תדיר והוא בטלה דמוכת, אבל לא שיאמר אדם שמא יודמן לי ריוח בקניית סחורה או סרסרות בדבר שאינו יודע ומצוי לו. תדע לך שהוא כן, שהרי אסור לדיין ליקח יותר ממה שיתבטל ממלאכתו, דהכי משמע לשון בטלה, דאם היה נוטל יותר מכדי ביטול מלאכתו היה זה שכר דינא ותנן הנוטל שכר לדון דיניו בטלים, ואם כן על כרחיך צריך לומר דלא מיקרי שכר בטלה אם לא שעסוק במלאכה ומתבטל ממנה ונותן לו כשכר פועל של אותה מלאכה שבטל ממנה, אבל לא שיאמר אדם שמא יודמן לו ריוח. ואם יטול שכר על זה — הדין בטל ונמצא שנוטל ממון מזה ונותן לזה בלא דין, וגזלן הוא. וראה כמה עונשן גדול כי אין מדקדיקין כמו שכתבתי. לכן אמור לקהל משמי שיבטלו הדבר, ואם לא ימצאו מי שירצה להתבטל מעסקיו ולדון, יתנו ממון הקהל לאנשים יודעים שידונו, כי הא דאמר רבי יהודה אמר רבי אסי גזירי גזירות שבירושלים היו נוטלים שכרם צ"ט מנה מתרומת הלשכה'. (מתוך תשובת הרא"ש נוה)

'... יש עוד רעה חולה אשר היצר ילפת בה להניא אמונת חכמים מלב בני אדם, והוא משקל המרמה של הנגיעה. חובת התלמיד להאמין כי אין נגיעה בעולם בעלת כח להטות לב חכם לעות משפט, כי מגמת החכם לזכות נפשו, ולהתגאל באיזה אשמה יכאב לנפשו יותר מכל מכה ופצע, ואיך יתכן כי בשביל בצע כסף או לעגי חנף, יחבל נפשו לעות משפט. נוסף לזה כי תכונת האמת היא אצל חכם תכונת נפשו ושרש מציאותה, וכל אבקת שקר ממנו והלאה, וכן היא אמונת המון ישרים המתאבקים בעפר רגלי חכמים.

אך היצר חתר חתירה תחת כסא הנאמן, לצודד נפשות הנוטות להתחכמות, ומביא להם לימוד שלם מן הגמרא כי הנגיעה היא בעלת כח מכריע לקטנים ולגדולים יחד, לפניו יכרעו גם הנבונים ביותר, גם חסידים ואנשי מעשה, ואין זה גנאי לחכמים אחרי שכן הוחק בטבע אונשי, ואינם יודעים כי לפי ההנחה הזאת מתיתם כל הדור, ואין שופט בארץ, ונתבטלה סנהדריה של הארץ, כי אף אם יסכים האדם על גדלות חכמתו של החכם לא יחייב את נפשו לשמוע אליו אחרי שימצא לתלות את הוראתו באיזה נגיעה, וזה לא יבצר מכל מי שאינו שבע רצון מהוראת החכם, ועל ידי זה קם דור ששופט את שופטיו, וכל איש הישר בעיניו יעשה, ובכל מקרה רב הערך מתלחשים המתחכמים על נגיעה פלונית שהטתה לב החכם ולפעמים המובהק שבדור — בעמדתו הבלתי-נכונה, וכל אורה של העיר ולפעמים אורה של כל הארץ — מתמלאה שוט לשון, קטטות ומריבות, וללא אמונה בחכמים גברו בארץ.

יסוד הדעה הזאת מצאווה בגמ' סנהדרין י"ח ב' אין מושיבין מלך וכהן גדול בעיבור שנה, מלך משום אפסניא, כהן גדול משום צינה, והדין נאמר במלך החסיד שבחסידים ובכהן גדול כשמעון הצדיק. ועוד אמרו כתובות ק"ה ב' רבי יוסי ברבי יוסי הוה רגיל אריסי' דהוה מייטי לי' כל מעלי שבתא כנתא דפירי, יומא חד אייתי לי' בה' כו', בהדי דקאזיל ואתי אמר אי בעי טעין הכי כו', וכן אמרו שם רביב"א. ואמנם השוחד ענין מיוחד, והוא כי מקח שוחד הוא מן הגנויות במוחלט, שהתורה תיעבתו, ובעקבו בסוד כחות הנפשיות לעור עיני חכמים ולסלף משפט, ובהיות שאמרו שהסתכל הקב"ה בתורה וברא עולמו, חייבה התורה כח בשוחד לעור ולסלף, ולהזהיר לברוח ממנה. והנה נוסף על כח נגיעה שהוא ממנהג העולם כפי טבעת בני אדם, הוומן כח טומאה בשוחד לטמטם הלב ולרדם את הבינה, להנעים בפי הדיין לזכות את משחדו, ואחרי שהתורה פסלתו לדיין זה לדון בין משחדו לרעהו, הוסר ממנו גם מחסה החכמה — אשר הובטח בה תמיד לבלי להכשל בחטא ואשמה — אם יעבור על מה שהזהירה התורה וישב על כסא המשפט בניגוד למצות התורה.

והנה אין הזהרת השוחד מכלל המשפטים אלא מכלל החקים, שהרי לא אסרה תורה הוראה לעצמו ואדם רואה טריפה לעצמו, אף אם הוא דל וכל חייו תלויים בו. והוא מורה בחמץ שעבר עליו הפסח אף ברכוש גדול, וכשירה להיתר ואחד הנרגנים יהרהר אחריו כי הפסד ממונו הטעתו, הרי זה מן המהרהרים אחר רבם, ואנו בטוחים בחכמים שהנם מורמים מפחיתות כאלה, ולא יחשדו במ אלא קטני הדעת נעדרי בינה אשר לא ידעו ולא יבינו נפש משכיל.

ואף במשפט בין איש לרעהו, לא פסלה תורה רק בשוחד שבזמן המשפט, אבל לא אסרה תורה לשפוט את אהובו ואת שנואו, רק ששובינו, ושונאו שלא דיבר עמו ג' ימים לדעת יש—אומרים בחו"מ סי' ז' ס"ז בהגה, ואף שנטיה הטבעית יש במוחלט להטבת אהובו ולרעת שנואו, אך כח טומאת השוחד אין כאן והתורה האמינה בבטחה גמורה את החכם הדיין כי יראה נכחות, ולא יטה לבו לשאיפת טבעו כהרגל שנעשה טבע שני אצל חכם והאמת תמיד נר לרגלו ואור לנתיבתו, וצדקו ישוב משפט.

ולא עוד אלא שאמרו במקום פסידא עביד אינש דינא לנפשו, ולא חשדוהו לעוות דינו, ואמרו ב"ב נ"ה ב' האי דיינא דמתקרי לדין ומפקין מני' ממונא בדין לאו שמי' דיין, ולא למדו עליו זכות מפני אונס הנגיעה.

והנה פסלו חכמים נוגע בעיבור השנה דאיקרי 'משפט' כדאמר ר"ה כ"ה ב' [אע"ג דקרא בקידוש החדש כתיב, גם עיבור שנה דינו כקה"ח] ויהבינן לי' דיני משפט, וכל זה בכלל חקי המצוה שהוזהרנו ממקח שוחד, ומהם פסולי דרבנן ומהם מדת חסידות, ומה שאמרו ריבר"י וריב"א שהרגישו בנפשם [ול' הגמ' אמר היינו בלב] קירוב הדעת, היינו קירוב הטבעי של נגיעה, ובגדולים הטבע יתר חזק כלפי שכלם החזק, למען יעמדו על משקל הנסיון ויבחרו הטוב, בטוב בחירתם, שזה סוד בריאת האדם, ואפשר שמדת החסידות הוא גם בסוד היצירה, וכשניתן כח בשוחד לעור, ניתן כח גם בשוחד של מדת חסידות לעור החסיד.

אבל מה גדלה השואה ומה רב החשך, בהתרת חשד בכשרים, במקום שהתורה הכשירתם לדון ולהורות, ובכלל זה כל הנהגת העולם בדברים המתרחשים יום יום. והנה תורת המוסר המחמרת מאד נגד השחתה במדות בני אדם, והמזהרת בלהבי אש שלא להכשל בהטלת דופי בוולתו, אף במחשבה, וכש"כ בדיבור, ואף בדבר אמת, וכש"כ בשקר, ואם זה שמתעולל בו הוא ת"ח הרי זה מבזה ת"ח שהוא בכלל אפיקורס, והרי טעות בהלכה מבלה את הכל, אחרי שהלכה פסוקה שאין לך חכם שיעמוד בפני נגיעה, ומה חטא יש כאן אם אגיד שעיות את המשפט מפני נגיעתו, הלא זה חק טבעי ולא נגרע כבוד החכם בזה, והנה שפך את היין ושמר את החבית.

ונקח הדוגמא — למען יצטיירו הדברים בלב מתלמד צורה קבועה וקיימת — את ההתאבקות של בני אדם בקבלת רב ופרנס על הציבור, זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה, ומן הראוי שיסמכו כולם על הכרעת גדולי הדור, ואם הכרעת החכם אינה קובעת הדבר מפני הרצון העקשני של עמי

הארץ, אפשר לקרוא עליהם שזדונות נעשה להם כשגגות, ואמנם הם מכירים בחטאם, אך לא הורגלו לבטל רצונם מפני הוראות שכליות, אך מה רב ההרס, בעמדה עדינה של המתמרים ביושר וסגולת הטוב, ולפי גאות לבם יצר טוב שופטם, ומשפטם נושא עליו אופי של מדע, וכאילו דנו על הדבר בישיבה במתון ובכובד ראש, ואחרי כן הוציאו משפט חרוץ שאין להתחשב עם גדול הדור בזה, שהרי לא גדול הוא מריבר"י וריב"א, והרי הדבר נוגע אליו, הוא רוצה יותר ברב זה מפני... והנה באה ליצנות אחת ודחתה מאה תוכחות, ועובדים ע"ז בטהרה, ועושים את הפלסתר תורה.

וכל זה מפני שלא יסדו את מוסרם בהלכה, ובעלי הלכה ראו שאילה, במה שנאמר בגמ' דריבר"י וריב"א קבעו להם דיין לדונם, ולכאורה מפני הנגיעה לא היה ראוי שהם יבחרו להם דיין, כי ידוע הרבה פעמים בעלי הדין אינם משתוים לפני מי לדון, וברירת דיין אפשר שיהי' בו כעין זכות לזה וחוב לזה, וראוי לנוגע להתרחק מליחד את הדיין, ולמדו מזה כי אין פסול בשביל נגיעה ליחד את הדיינים, וכמבואר ברמ"א שם סי' ז' ס"ז, וכש"כ שאין חכם הדור נפסל להגיד בבחירת רב בשביל נגיעה וזה בכלל הוראה, והנה נכשלים בעון המר של אמירת לא חטאתי, ומהרסים את יסודי התורה, ומטבע הדברים שבודים נגיעות שלא עלו כלל על לב החכם, ושגגת תלמוד עולה זדון'. (מתוך פרקי אמונה ובטחון להחזו"א זצ"ל, ג.ל. עוד על כחו של שוחד — ע' בספר מכתב מאליהו ח"א 'מבט האמת — שורש המוסר', עמ' 52 ואילך).

יצריך השופט שלא לרדוף אחר תענוגות העולם ואהבת העושר והמעלה, כמו שאמר הכתוב שניא בצע, ואמרו עליהם השלום: מלך במשפט יעמיד ארץ — אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום' וכו'. (הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים)

ענינים

'אפילו צדיק גמור ולקח שוחד...' —

והוא דבר מפליא, איך יקח צדיק גמור שוחד. והענין שהיה מעשה אצל אדמו"ר מו"ה אברהם יהושע העשיל מאפטא בימי חורפו שהיה רב בקאלביסוף, וחמש עיירות היו שייכים לו, וישב בדין משפט גדול עם איזה דיינים, והדיינים קבלו שוחד והיה מטין לזכות אותו שנתן להם, והוא לא הסכים לדעתם, ואמר שאין כך הלכה. והדיינים אמרו לאותו האיש שיראה לשחד את הרב, והוא ידע שהוא מן הנמנע שהוא צדיק גמור. ונתנו לו עצה שיניח בבגד (המיוחד) של ראש חודש סך רב של זהובים אדומים, וכך עשה ואיש לא ידע מזה ומכל שכן הרב. וכשבא וישב בדין עם הדיינים, ראה שהסכימה דעתו לדעת הדיינים, ושתק ואמר דינו לבקר משפט, ודחה אותם. והלך ולחדרו ובכה בכיות לפני ארון כל, על מה נטה דעתו לדיינים, שהרי באמת אין זה דין אמת. והיה זה כמה ימים שדחה המשפט מלגלות דעתו עד שהגיע יום ר"ח ולקח בגדיו, והרגיש שהוא כבוד הרבה, ונתן ידו לכיס הבגד ולקח משם כמה זהובים זהב, ושאל לאשתו מי היה כאן איש כזה שיניח מעות כזה בבגדי, וחקרו הדבר עד שנגמרה דעתם שלא היה שם איש כזה אלא אותו בעל דין. ושלח אחריו וגזר עליו באיסור ואיים עליו עד שהודה לו. והחזיר לו ואמר לו לך רשע איני יושב בדין זה.

ואמר הצדיק: זהו שכתוב ויסלף דברי צדיקים אפילו גמור ובלי ידיעה כלל קיבל שוחד, נסתלף דבריו. (היכל הברכה — משפטים ב,ד)

'כל המביא דורון לתלמיד חכם כאילו מקריב בכורים' —

סוד מצות הביכורים הוא בירור כל החפצים העשיות וההנאות, והעלאתם לשורשם, לפי שהכל

הולך אחר הראשית, וכיון שגילה בפעם הראשונה שכל כוונתו להעלות נפש כל חי לא-ל עולם, אזי כל פירותיו ותבואתו מיתקנים ומתבררים. [והם דברי הבעל-שם בסוד ביכורים, להעלות אורות-נוקבא, ניצוצי טהרה שירדו, לכהן שהוא חסד, לבל ינקו ממנה הקליפות. ונרמז ב'כורך עליה גמי' — בסוד גדולים מעשי י' (תהלים קיא)]. וזהו ענין דורון לתלמידי חכמים, כי החכם הדבוק באלקיו, עושה ייחוד בכל דבר שהוא רואה ושומע ומריח וממשש, ובכך הוא ממתיק הרע ומברר הטוב שבכל דבר, ובכחו של הצדיק לתקן הכל, וכל מה שיש לו לאדם נתקן על ידי הדורון שהוא מביא אליו.

'וזה היה עבודת הבעל-שם-טוב ז"ע עם תלמידי תלמידיו, כי לפעמים הצדיק עובר במקום אחד, באיזה יחוד שמו יתברך ובמחשבה קדושה, ומתקן כל עשבי השדה'. (אוצר החיים (לר"א מקורנא) — משפטים, דף קצט):

דף קו

'האי עשה והאי עשה, עשה דכבוד התורה עדיף' — הרמב"ם (סנהדרין כא,ו) פסק שהיתום קודם בדין לאלמנה, והאלמנה לחכם. וכבר תמהו האחרונים הלא בסוגיתנו מבואר שיש להקדים אפילו את קרובו של החכם ליתומים. דרכים שונות נאמרו בישוב השאלה; אפשר שאין ללמוד ממעשה דרב נחמן כל עיקר, שהרי אירעה כאן תקלה, שנסתמו טענותיו של בעל הדין (דרישה חו"מ טו); שונה כאן שיש בית-דין אחר הפסול לדון את החכם, שלכן דין הוא שהיתומים יידחו אל אותו בית דין (תומים שם); אפשר שמדובר שהיה היתום נתבע ולא תובע, ואין לו טובה בהקדמת המשפט אלא להפך, האיחור טוב לו. גם אפשר ששני בעלי הדין היו יתומים, הלכך העמד יתום מול יתום [שלוה טובה הקדימה ולזה טוב האיחור] ונשאר עשה דכבוד התורה (עפ"י חות יאיר כא); אפשר שכאן מדובר באפוטרופוס, ולא ביתומים עצמם שבאו לדון, ולשון 'דינא דיתמי' משמע כן. (שם ובהגהות מלא הרועים). ועוד.

ודנו האחרונים אם יש בזמנינו 'תלמיד חכם' לענין זה — ע' סמ"ע טו,ד; ב"ה, ש"ך, נתיב"מ ופ"ת שם. הרחבת הנידון לשאר עניני קדימה בתור — ראה במאמריהם של: הר"י זילברשטיין הלכה ורפואה ח"ג — על תור לניתוחים; הר"י שחור, תחומין ז — קדימויות בתור ל'טרמפים'; ד"ר א. ורהפטיג, תחומין יב — 'קפיצה לראש התור'.

'מגיהי ספרים שבירושלים היו נוטלים שכרן מתרומת הלשכה' — הנה קטע מתוך דברי החזון-איש (מנחות כח,ה):

'והנה אמרו כתובות ק"ו א' דמגיהי ספרים שבירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. ועוד אמרו שם ק"ה א' דב' דייני גזרות היו נוטלין שכרן מתה"ל, ובתו' (ק"ו ב') כתבו דהיינו מתה"ל ולא ממותר משום שהן צורך הקדש [וכן משמע בר"מ פ"ד מה' שקלים ה"ז ה"ח]. ויש לעיין בשלמא מבקרי מומין ומלמדי שחיטה וקמיצה, צורך הקדש הן ומתחלל הקדש על שכרן, אבל מגיהי ספרים וגוזרי גזירות נהי דמצוה איכא מ"מ אין זה צורך הקדש.

ואפשר דמגיהי ספרים בכלל מלמדי הלכות כל עבודות, שאם ישבשתו הגירסאות תכשל ההלכה, אבל מה צורך הקדש בגוזרי גזרות? ואפשר דאם יורגלו בגזל יביאו מן הגזל למזבח. ומיהו אי כל הני ממותר תרומת הלשכה אתו, שפיר י"ל דבית דין מתנין על המותר לשמש בו חולין כיון דכבר אין צורך הקדש בו....'

— יש ראשונים שמפרשים דלא כרש"י, שאין מדובר על ספרים פרטיים אלא על ספר תורה שהיה בעזרה. (ע' שיטה מקובצת מהראב"ד ותלמיד הרשב"א. וע"ע בספר 'עמודים בתולדות הספר העברי' — הגהות ומגיהים עמ' 28).

ב. בעל חוב שיש לו כתב מבית דין שהוא רשאי לגבות חובו מנכסי הלווה ('אדרכתא'), נחלקו אמוראים (בב"מ לה) מאימתי החלה זכותו באכילת פירות השדה; משעה שהגיעו שטר-האדרכתא (רבה), או משעה שנחתם (אביי), או רק לאחר ששלמו ימי ההכרזה כמשפט (— שאחר שמראה את האדרכתא מכרזים על הנכסים למכרם. רבא).

ג. שטר אדרכתא שלא נכתב כראוי, כגון שלא נאמר בו 'ואישתמודענא דנכסים אלו דמיתנא אינון' — אין לו תוקף לזכות על פיו בנכס ובפירותיו, ואפילו כבר שמו את הנכסים והכרזו עליהם, לא זכה בהם הבעל-חוב עד שיגיעו הנכסים לידי. [ואפילו למאן דאמר אחריות טעות סופר, כל שיש טעות לבית דין, אין זו טעות סופר ופסול, כגון שסברו הדיינים שאין הפרש על אלו נכסים לכתוב האדרכתא, ובאמת יש להקפיד לכתוב רק על נכסי המת שנשתעבדו ולא על הנכסים האחרים של היורש].
אבל בעלמא אין צריך לכתוב 'ואשתמודענא דנכסי פלוני אינון', כי ודאי ידוע לכל שאין ב"ד כותבים אלא על הנכסים שבחזקת הלווה.

דף קה

קצה. אשה הגובה מזונות מבעלה שאיננו כאן — האם צריכה להשבע שאין לה משלו כלום?

ב. ושחד לא תקח — כיצד?

ג. האם מותר ליטול שכר לדון?

א. לדברי חנן אינה נשבעת קודם גביית המזונות אלא רק לבסוף בגביית הכתובה. נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו תשבע. (וכן אמר רבי דוסא בן הרכינס כדבריהם. רבן יוחנן בן זכאי אמר: יפה אמר חנן. וכן פסקו בגמרא להלן קט.).

לדברי שמואל (קז), מחלוקתם אמורה באשה שהלך בעלה למדה"י ושמעו בו שמת, ואפילו מת בביתו הדין כן (תוס' קז. ד"ה תרגמה) אבל לא שמעו בו שמת אינה גובה. ולדברי רב נחלקו אפילו לא שמעו בו שמת.

ב. ושחד לא תקח — אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב, [שאם לזכות את החייב הרי כבר נאמר לא תטה משפט]. הלכך אסור ליטול אפילו משני בעלי הדין, שאין בזה משום נטיית הדין כלפי אחד מהם. אמר רב פפא: לא ידון אדם דין לאוהבו או לשונאו.

פירשו התוס': אפילו אינו אוהבו גמור כשושבינו ולא שונא גמור כגון שלא דיבר עמו שלשה ימים, שלא לו פסול מן הדין, אלא בכגון שעשה לו טובה, וחומרא בעלמא היא.
והובאו בגמרא כמה מעשים על גדולי החכמים שפסלו עצמם מלדון לאדם שבא לעשות להם טובה, שאפילו שוחד דברים אסור (מדלא כתיב 'בצע' אלא שחד).

נחלקו הראשונים האם שוחד דברים אסור מדין תורה או מדרבנן. ויש מחלקים בין סוגי הטובה הניתנת. (וע' פירוט השיטות בשו"ת שבט הלוי ח"ד קפד).

כתב המנחת-חינוך (פג,ב) שאיסור נטילת שוחד קיים אף בפחות משהו פרוטה, שלא גרע משוחד דברים. (והקשה מדוע לא החשיב הרמב"ם לאו זה עם כל הלאוין שלוקים עליהם, שהרי בפחות משהו פרוטה אינו ניתן לתשלומים. וקושייתו אינה אלא להרמב"ם לשיטתו (בהל' סנהדרין כג) ששוחד דברים דאורייתא).
אמר רבי אבהו: בא וראה כמה סמויות עיניהם של מקבלי שוחד; אדם חש בעיניו — נותן ממון לרופא, ספק מתרפא ספק אינו מתרפא, והם נוטלים שוה פרוטה ומסמים עיניהם שנאמר כי השחד יעור פקחים. יעור עיני חכמים — אפילו חכם גדול ולוקח שוחד, אינו נפטר מן העולם בלא סמיות הלב. ויסלף דברי צדיקים — אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד, אינו נפטר מן העולם בלא טירוף הדעת.

דרש רב נחמן בר כהן: מאי דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ — אם דיין דומה למלך שאינו צריך לכלום — יעמיד ארץ. ואם דומה לכהן שמחזור על הגרנות — יהרסנה. אמר רבה בר רב שילא: זה הדיין הרגיל לשאול מבני אדם — פסול לדון. ודוקא שאין לו משלו להשאיל, אבל אם שואל ומשאיל — אין חשש. וכן אם שואל מאנשים כדי להחשיבם ולא שהוא צריך לדבר — מותר. מהו 'שוחד' — שהוא חד (= אחד). הנותן והמקבל נעשים לב אחד ואין אדם רואה חובה לעצמו.

ג. שנינו: הנוטל שכר לדון — דינו בטלים. ופירשו בגמרא, בנוטל שכר על הדין ממש, אבל שכר בטלה, שמתבטל ממלאכה באותה שעה — אם הוא שכר בטלה דמוכת, כגון שמלאכתו מזומנת לו ונצרך להיבטל ממנה בגלל הדין — מותר ליטול כפי שכר מלאכתו. ואם אינו מוכת, מכוער הדבר אבל דינו דין. וכן אמרו על גזורי גזירות שהיו בירושלים, שהיו נוטלים שכרם צ"ט מנה מתרומת הלשכה. ואם לא ספקו, אפילו לא רצו ליטול מוסיפים עליהם. פירשו בתוס', לפי שהיו יושבים בדין כל שעה ולא היו עוסקים בשום מלאכה ולא היה להם במה להתפרנס, היה מוטל על הציבור לפרנסם. ורבנו תם פירש שאין איסור ליטול שכר לדון אלא מבעלי דינים אבל משל ציבור מותר.

דף קו

קצו. אלו דברים היו באים מהכספים דלהלן?

- א. תרומת הלשכה ומותר התרומה.
- ב. שירי הלשכה.
- ג. כספים שנגבו לצורך בדק הבית.
- ד. מותר נסכים.

א. מכספי תרומת הלשכה לוקחים קטורת וכל קרבנות ציבור. מותר תרומת הלשכה שנשתייר באחד בניסן [והרי אין מביאים קרבנות ציבור אלא מהתרומה החדשה], היו עושים בה ריקועי זהב ציפוי לבית קדשי הקדשים. רבי ישמעאל ורבי חנינא סגן הכהנים אומרים: מותר תרומה לכלי שרת. (וכן אמר רב לרב הונא). רבי עקיבא אומר: לקיץ המזבח (= קרבנות עולה הקרבים על המזבח בזמן שהוא בטל). ישנה דעת תנאים שהיו לוקחים ממותר תרומה פירות בזול ומוכרים אותם ביוקר והשכר מקייצים בו את המזבח. (רבי ישמעאל. אבל רבי עקיבא ורבי חנינא סגן הכהנים חולקים וסוברים שאין משתכרים בשל הקדש — שאין עניות במקום עשירות). ועוד היו משלמים מתרומת הלשכה שכר לגזרי גזרות (ר' אסי) ולמבקרי מומין שבירושלים (ר' אמי), לתלמידי חכמים המלמדים הלכות שחיטה (שמואל) וקמיצה (רב) לכהנים. וכן מגיהי ספרים שבירושלים היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה (רבי יוחנן). וכן בית גרמו על מעשה לחם הפנים ובית אבטינס על מעשה הקטורת, ולדברי רב אף נשים האוגרות בפרוכות — היו נוטלים שכרם מתרומת הלשכה. [ורב נחמן אמר: שכר פרוכות מקדשי בדק הבית, מלבד אלו של הפתחים, שאינם מן הבנין אלא נעשים לצניעות]. ולדעה אחת אף נשים המגדלות בניהן לפרה היו נוטלות שכרן מתרומת הלשכה. [אבא שאול אומר: נשים יקרות שבירושלים היו זנות אותן ומפרנסות אותן].

ב. חומת העיר ומגדלותיה וכל צרכי העיר שמחוץ לחומת העזרה, באים משירי הלשכה. בירושלמי (שקלים ד, ב) איתא שמזבח העולה, ההיכל והעזרות נעשים משירי הלשכה. וכן פסק